

✓
सामान्यलक्षणाप्रारंभकश्रीरस्तुपदक

Samangalakshane

X
2064

सं- सामान्यलक्षण

सा-शरीर

भावा.

२०८

I.

अभिज्ञानेन यन्मः॥ बलभीम॥ प्रसंगदिति॥ कार्येण व्याप्तिग्रहेण स्मृतायाः कारणीभूतसामान्यलक्षणयाः अनुपेक्षणी
यत्वादिसुर्थः॥ सामानाधिकरण्यो रिति॥ अन्यथा तादृशवन्निस्सामानाधिकरण्येति धर्मस्य रूपव्याप्तेर्महानस्ती यधर्म
सन्ति पूर्वमालङ्कार्ये होतायाः स्मरणसंभवेन पूर्वतीयवन्नेरग्नहेपि पूर्वतीयधर्मविशिष्टज्ञानसंभवादिति भा
वः॥ सच॥ पूर्वतीयवन्निव्याप्तिग्रहः॥ लक्षणेति॥ अनुमितिलक्षणे इत्यर्थः॥ उपोद्घातोपीत्यपि ता प्रसंगसंगतिः समुच्च
यते॥ चेन्निति॥ अस्वरसंकीर्णतु पूर्वतीयवन्निव्याप्तिग्रहं विनापि द्रव्यत्वे पृथिवी लव्याप्तिग्रहाधीनानुमितेर्महानस्ती य
वन्निधर्मव्याप्तिपक्षाधीनां सिद्धाधिविषयाधीनां वस्तुनमितेनादायः नातिघटितलक्षणस्य पूर्वतो वन्निमान्तरसमुमिता
वपि सत्त्वानोपोद्घातावसर इति॥ स्याच्चे सनेन परामृष्टोपासा सामान्यलक्षणप्रकारतो इन्द्रियसंबन्धविशेषणतैरस्यति
रित्तैवेत्यस्य चाभेदेनान्यतरस्यैव भवेत्तस्या सामान्यलक्षणप्रकारसतिशयस्य सत्त्वं प्रदर्शयति॥ अत्र चेति॥ तत्त्वज्ञानमिति॥ सामा
न्यज्ञानस्य सामान्यनिरूपितत्वादिति भावः॥ नन्वेवं धर्मीपदले धर्मस्य भवेत्तु तत्त्वज्ञानधर्मगोचरो व्याप्तिग्रहो न स्यात्
धर्मस्य धर्मीपदलाविशेषणत्वादतो विशेषणशब्दार्थमाह॥ तद्विशेष्यवेति॥ इन्द्रियसंबन्धविशेष्यवेत्यर्थः॥ भावार्थः

माम

२०८

वदे। स विवक्षितं हतवेति तत्र इन्द्रियसंस्पर्शविशेषतासंबन्धेनावच्छेदकत्वं विशेषणत्वं प्रकारत्वं न वेवेद्यधिकारणबहुव्रीत्यापत्तिरतः प्रकारांतरमा
 सेवेति ह संवदपदस्येवेति। परंपरासंबन्धं दर्शयति तत्संबन्धेति॥ तांत्रिकैस्तथैव परिभाषितत्वादिति भावः। अत्र वेति। इन्द्रियसंबन्धविशेषज्ञानप्रकारत्वे
 येत्यर्थः। वहिर्इन्द्रियस्य सवहः पदस्य फलमाह। एवं चेति। ज्ञानलक्षणा निगमास्य यत्किंचिदिति। वदंतीत्यस्वरसः। तद्धीजंतुसौरामिनीसंपा
 तस्थले वक्ष्यमाणानि प्रसंगावारणाय तद्दिन्द्रियकरणाकृतधर्मवैलब्धेतामग्रा अपेक्षणीयत्वस्यावश्यं वाच्यत्वेनेवेति प्रसंगभंगे किंतु इन्द्रि
 यजन्यतादिविशेषोनेति विशेषणशब्दस्त्वानप्रकारो जीजं दर्शयति। एतेनेत्यादिना धूलीपटले इति सावधारणोतेन धूलीपटवृत्तिसं
 हवारग्रहास्तथमतो वक्ष्यामि ग्रहस्येत्यर्थः। अन्यथा पूर्वधूमेष्वपि व्याप्तिग्रहसंभवे तत्रैव सामान्यलक्षणाया सकलधूमगोचरव्याप्तिग्रहसंभवे
 नेतन्मूलकस्मृत्यापगमर्षसंभवादिति भावः। हेत्वभावेनेति। धूमीयथापि ज्ञानरूपहेत्वभावेनेत्यर्थः। चरमोक्तविशेषणशब्दस्यान्यार्थकर
 णो जीजं उत्कटशिष्यजित्तासाविषयतया प्रथमतः प्रदर्शय चरमोक्तक्रमेणो व विशेषणो तस्योरपि फलं दर्शयति। किंचेत्यादिना तत्र ज्ञान
 स्पतर्दिन्द्रियजन्यत्वमित्यस्य फलमाह। धर्मिणीति। लौकिकसन्निकर्षकाले तद्ग्रहसंभवां सहस्रं षवशदिति॥ ज्ञानप्रकारत्वरूपार्थमाह स्म
 रणोति। सामान्येन वाच्यं ज्ञानायतिरित्योजनं॥ लौकिकः संबन्ध इत्यस्य फलमाह गृह्यमाणो न वेति। नयनेनेत्यस्यानुष्णोणाच्चपः॥

५० विगमेपीति न च क्षणमात्रं सामान्यलक्षणं ज्ञानोत्पत्तौ काश्चित्तिरिति वाच्यं तादृशसामान्यज्ञानमूलकसामान्यज्ञानधारणपाएव सामर्थ्यं
 सि संभवेनापादनात् न च तन्नुभवेति मिति भावः ननु धूमत्ववद्विषयस्यासत्त्वानिर्वित्तधूमवद्विषयसि ग्रहसंभवेऽपि निवृत्तिवद्विषयतामेकं सामा-
 नाधिकरणप्रदासंभवः न च तद्विषययोगित्वेन सामान्येन सर्वेषां वद्विषयतां ग्रह इति वाच्यं वद्विषययोगित्वं स्पष्टवद्विषययोगात्मकत्वेन नानातादृश्या-
 मेनीनात्वापि प्रापकं वापि ग्रहः असामान्यप्रत्यासत्तेति मूलमनुपपन्नमत आह सामान्यत्विति ॥ सावर्ज्येऽप्येकमनेकावृत्तित्वेऽसति अनेकवृ-
 त्तितावच्छेदकानुगत रूपावच्छिन्नं वद्विषयतादिकं अखंडं नैकवृत्तिर्येकं घटतादिकं सावर्ज्येऽवद्विषयतादौ अखंडं वद्विषयतादिकं परासंबन्धस्वाश्र-
 यकारकसंबन्धेन प्रत्यासत्तेः ननु समवायेन पुरोवर्तिनिघटत्वप्रकारकज्ञाने घटत्वसामान्यलक्षणं या कालादेरपि भानं स्यात्तस्यापि का-
 लिकतया घटत्वाश्रयत्वादाहयेनेति इत्थं च वद्विषयत्वदंडितादौ परंपरासंबन्धेन वद्विषयतादौ इति आकारकं वद्विषयत्वदंडत्वप्रकारकं ज्ञानं त-
 मेव सामान्यज्ञानमिति ध्येयावस्तुतस्तु सामान्यभेदेन कार्यकारणभावस्यापि भिन्नतया वद्विषयत्वरूपेणावद्विषयकारकज्ञानस्यैव वद्विषयता-
 न्याश्रयप्रसक्तत्वे कार्यतावच्छेदकं कल्पते न च परंपरासंबन्धेन वद्विषयत्वप्रकारकज्ञानस्य तेन संबन्धेन वद्विषयताश्रयप्रत्यक्षप्रतिकरणात्वात्ता-
 वशकल्पते तेनैव वा वद्विषयत्वस्योपपत्तौ न कार्यकारणभावात्तरं कल्पते इति वाच्यं परंपरासंबन्धेन वद्विषयतावगाहिवद्विषयता निति बोधा-

राम

२०५

नंतरं निखिलवृद्धिमत्पुरुषसर्वसुखसिद्धिपातदुःखप्रत्येतथाकल्पनादिति। अतएव वाशं कतेन विवितिसामान्यतलाभायोक्तं नानाधिकरणेति। अ
 खंडतलाभायोक्तमेकव्यक्तिरिति। सखंडत्वे तत्र परंपरासंबंधेन घटत्वादेरामत्रितया उक्तत्वेनाशंकाया एवानवतारादिति भावः। सिद्धांते परंपराघटकवाहुत्वं प्र
 दर्शनाय घटप्रागाभावादिति रिति। आदिना ग्राह्येषु नित्येयावत्प्रपत्ति। अनित्य इति। तत्र कपालादौ तदभावदशायामिति। घटादिनाशे इत्यर्थः। तत्रापि ता
 दृशकपालादवपितव्यक्तिद्वारा तद्व्यक्तिद्वारा तद्व्यक्तिद्वारा तावद्धारवा। न च वतं व्यक्तित्वेन तद्व्यक्तिभानेन तस्यासत्तिजन्यज्ञानेन स्यात्तद्व्यक्तित्वस्य
 तद्व्यक्तिरूपाद्यात्मकतया अतीतत्वात्। किंच तादृशपरंपरासंबंधेन घटत्वादेरज्ञानेन कथं तस्याः प्रत्यासत्तित्वमत आह। एतदस्मात् नैवेति। कृत्प्रपक्षायातिरि
 क्तस्यानस्युपगमादन्यथायावष्टे अतिरिक्तेति। तादृशतदिन्द्रियजन्यपत्तामान्यज्ञानेन तदात्मिकेत्यर्थः। अत्र कल्पे इन्द्रियभेदेन पुरुषभेदेन च गुरुतराने
 तकार्यकारणभावप्रसंगात् लौकिकसन्निकर्षस्य संयोगसंपुक्तसमवायादिनिरूपितया अनुगतस्य सर्वसाधारणस्य लौकिकसन्निकर्षत्वस्यैक
 स्याभावात्। नवीनमतमाह। अतीताद्येति। आदिना नागतपश्चिहः। सामान्यज्ञानं सामान्यज्ञानभावेन तु तदिन्द्रियजन्यत्वं तदिन्द्रियसंबंधं सामान्यप्र
 कारकत्वे वा विवक्षितमित्यर्थः। एवं च निर्विकल्पात्मकस्मरणात्मकं सामान्यज्ञानमप्यत्र कस्ये प्रत्यासत्तिरिति ध्येयं। पूर्वोक्तातिप्रसंगावाराणायाह।
 अपेक्षणीये चेति। तदिन्द्रियकरणा केति। स्वप्नकथनमात्रं तावदिसामान्याश्चाहृषादिकं प्रतिसामान्यत एव विरोधित्वेनैवानतिप्रसंगात्। व

स्तुतः। सामग्रीपरमसाधारणकारणपरं ननु फलोपधायकं। अतएवाहंतरमिति। सामान्यज्ञानातिरिक्तमित्यर्थः। तथा च तादृशवाच्येषां हि हेतूनां
 मालोकादीनां समवधानमपेक्षितं। तेषां हेतुत्वं च तेन रूपेण वाच्येषां हि ज्ञानेन कृतमिति शये नैव तद्विधिपकाराकेत्युक्तमिति मेतयो। अत्र च सुरभिचंदनं
 यद्यभावेन न मित्यादिवाच्येषां सौभवेन घटत्वेन निविलानां सौभवाणां घटानां च यद्विषयता अनुभवविरुद्धा तदा तद्वर्गप्रकारकलौकिकवाच्येषां
 हिसामग्रीतद्वर्गप्रकारकलौकिकवाच्येषां हेतुत्वेन वाच्या। लौकिकत्वेन तद्वर्गप्रकारनानिरूपितविशेषतायदेशोतदेशोवोधे। तेन यत्किंविदिशेषां शैलौकि
 कस्य समान्योऽंशः। लौकिकस्यापि प्रत्यक्षनिविलसामान्या अयं विषयकप्रत्यक्षजनैवमुपपन्नं। वस्तुतस्तु वहिरंशे यस्मिन् स्वयोग्यमुत्कृष्टविशेष
 कज्ञानजनकत्वरक्षणाय सौभवेनोपनीतसौभवाभ्यां विशेषकवाच्येषां ज्ञानवारणा यसौभवेन सौभवाभ्यां विशेषकवाच्येषां प्रति सौभवाभ्यां विशि
 ष्टलौकिकवाच्येषां सामग्रीत्वेन हेतुता वाच्या। तथा च तादृशज्ञानतिप्रसंगे सामान्यज्ञानेन प्रतितद्वर्गप्रकारकबोधसामग्रीहेतुतायां न लौकिकत्वस्य
 निवेशः। सुरभिचंदनमिति वाच्येषां पूर्वानुपस्थितसौभवाणां विशेषणत्वात् संभवात्। सौभवात् सामान्यज्ञानेन साध्यविशेषत्वस्यैव संभवात्। सौभ
 वविशिष्टलौकिकवाच्येषां सामग्रीत्वं च चंदनसौभवमिति वाच्येषां प्रमदशायां मेव सुप्रसिद्धा। न च येनातींद्रियमात्रवृत्तिना धर्मेण कदापि न तादृशं तद्वर्ग
 मत्तत्र प्रसिद्धा तादृशकारणभावात् कल्पनादुपनीततद्वर्गप्रकारकलौकिकवाच्येषां कथं कारणमिति वाच्या। तत्र तेनैव तादृशं तद्वर्गं २१०

रं

चा अथ विशेषकं रूपस्यापाद्यस्याप्रतिवेरिति विक्र। अतएव उक्तमप्या अवेक्षणीयं वा देव। सौमिनीति। अलोकस्पोतरकालासत्त्वप्रतिपत्तये तद्विद्विज
 न्यत्वं संपादनाय चोक्तं वरमं सौमिनीसं पातजनितवस्तु जन्मद्वयत्वप्रकारकज्ञानोत्तर। अलोकापेक्षेयवयक्तिं विद्वेवस्तुलौ किकसत्रिकर्षस्यापिसत्त्व
 मादर्थितं निमित्तेति। इत्यत्र सामान्यलक्षणासधिकृताननुयवसीयमानस्पृष्टीसाक्षात्कारस्पर्शकोविलवन्नवाधकाभावादाह। तानइति। सौमिनी
 संपातजनितप्रत्यक्षमूलकप्रत्यक्षस्यापितद्विद्विजन्तत्वाद्यानां रूपधारायाप्यपाद्यत्वात्। न्वेतदनुभविकमिति भावः। ननु अस्याज्ञानात्मकत्वे ता
 नलक्षणातोऽभेदसत आह। यंचेति। धर्मिणो यद्धर्मविषयकज्ञानं स्यात्। अथाणा। मितराज्ञानलक्षणा। अतएव ज्ञानलक्षणातएव ननु सामान्यलक्षणा
 तः सौमिनीसं पातजनितवस्तु प्रकारतया तद्विधर्मस्याज्ञानासामान्यलक्षणाया तज्ज्ञानासंभवात्। नवीनमते पूर्वोक्तयुक्त्या विशेषलौ किकसत्रिक
 र्षस्यानपेक्षणात् सौमिनीसं सामान्यलक्षणायापि मानसंभवात् तज्ज्ञानार्थज्ञानलक्षणाया अनावश्यकत्वात् सौमिनीसं पार्थक्ये तानुधावनं। अपिकारेण
 प्रमुष्टतत्वाकरं ~~ज तत्प्रकारकशुक्तिस्मरणमूलकैरजतत्वं वदित्वा कारके उपनीतमानेशुक्तेरपि मानसमुच्चितं। तत्र शुक्तिव~~
 त्रिधर्मस्याज्ञानेन सामान्यलक्षणाया असंभवादिति। अत्रेदमवधेयं। सौमिनीसं जन्मस्य विषयकज्ञानाजन्मघटप्रत्यक्षं प्रतिघटज्ञानत्वेन न हतुता।
 इत्यत्राज्ञानादपि प्रत्यक्षोदयादघटत्वातिरिक्तघटवृत्तिधर्मज्ञानाजन्मत्वेन विशेषितेपि घटवृत्त्यत्वे भयसमूहालंबनजन्मस्थले। एवमाह धर्मजय

ज्ञानजन्यस्य लेच परापरकार्यकारणाभावस्यातस्तत्प्रकृत्यानापत्तिः तस्माद्वदत्तप्रकारकघटप्रत्यक्षे प्रतिघटत्वज्ञानत्वेन हेतुतेति। घटत्वनिर्विकल्पको न
 रं चक्षुः संयुक्तघटस्य प्रत्यक्षेति द्वयेनैव ग्रहेण धकाभाव इति। ज्ञानलक्षणायास्तु तद्वद्वति धर्मी प्रकारकतद्वदेक्ष्यसंयोगाजस्य तद्वद्वत्प्रत्यक्षेति तद्वत्
 रज्ञानत्वेन हेतुतापेन संबन्धेन घट इति त्वं धर्मीणां तेन संबन्धेन तद्वदेतद्वत्प्रकारकत्वं बोध्यं। तेन प्रमुष्टतत्राकस्य समवायेन परत्वं प्रकारकतद्वद्वत्प्र
 रणाजन्यघटोपनीतमानस्य कालेकसंबन्धेन तद्वद्वत्प्रतिपत्त्युत्वं समवायेन तत्प्रकारकस्यापि नासंग्रहः। एवं विषयो तरे **पु** त्वं लाघवादाह। व **हि** म द्भ्येति।
 केवलावपि साधारणपाहवै किं संबन्धितेति। ननु महान्तरे गृहीतं यत्तादृशं महानुसीयवृद्धिः समानाधिकरणा इति त्वविशिष्टधूमत्वं तत्र पर्वतीय
 धूमेऽप्यत आह। एकैव वेति। तथा च तादृशवृत्तितोपलक्षितधूमत्वमेव यात्रितपर्वतीयधूमेऽप्यविकलमिति भावः। सामानाधिकरण्यरूपस्यापि
 प्रायकत्वे दोषमाह। यात्रिना नात्वे इति। तत्र पर्वतीयधूमे ननु शक्त्यनुभवशक्तिस्मरणायोः समानप्रकारकतामात्रेण हेतुहेतुमद्भावे **अ**
 नुभवाविषयस्य स्मृतिविषयत्वे वा धकाभावात्स्मृतेरगृहीतग्राहत्वापत्तिरत आह। शक्त्यनुभवेति। हेतुः प्रयोजकत्वेन शक्त्यनुभवस्य शाब्दबोधं प्रति
 हेतुत्वाभावेऽपि न क्षतिः। पदार्थस्मृतिग्राहकत्वेन पदज्ञानमिव शक्त्यनुभवोऽपि हेतुरितिकश्चित्। तथा च शाब्दबोधं प्रतियुक्तमर्थो हेतुत्वं तदेव दृष्टं
 तीकृतमिति भावः। एवं समानप्रकारकत्वेन शक्तिज्ञानस्य शाब्दबोधे हेतुतां गीकारे जातिशक्तीति। समानकारकत्वेन हेतुत्वेन यत्रावपि शक्तेः स्वीकारः

त। अस्याशक्तिज्ञानस्य मत्वापातात् जातिविषयत्वेनैवेति। न तु शाब्दबोधविषयीभूतयत्नावपिशक्तिग्रहः प्रागपेक्षणीय इत्येवकारार्थः। जाति वि
षयत्वेन जातिप्रकारकत्वेन तृतीयावविशेषणो जयमिस्तापस इति ब्रुवा तर्ह्येव ज्ञाने तत्प्रज्ञाने वेति। तथा वजातिप्रकारकज्ञानविषयशक्ति यक्तिम
नुभावयतीत्यर्थः। तथा च गोलप्रकारकशक्तिज्ञानत्वेनैव हेतुतेत्यर्थः। एतेन गोपदंगोलेशक्त्येव शक्तिग्रहे समानप्रकारकत्व विरोधः। गोशक्त्यो
पदंगोः शक्त्येति वा शक्तिग्रहे जातिविषयकत्वं ज्ञानानुपपत्तिः शक्तिग्रहस्यैव गोलप्रकारकत्वात् शक्तौ तत्प्रकारकत्वेन उपपत्तिः संवंधविधया गो
र्गोपदीपेत्याकारोणाशक्तिग्रहं गीकारेण नितरामेवेति ह्यप्रागतिरस्त। पश्चादीपि नियतसंस्थानद्यं ग्यस्यैव तन्मते जातित्वा दुष्टेः अवसितैजस
वृत्तित्वेन पृथिवीत्वेन संकराच्च न पशुत्वे जातिप्रकृतिलोमवत्त्वा गूढवत्त्वमिति भावः। पृथिवीत्वादियाप्यनाना पशुत्वस्यैव शक्तत्वे ताह। तिगादीति।
काप्यत्वेन घटादेव शक्तिग्रहे योग्यतावत्तादपूर्वव्यक्तिलाभस्यैवैव समाणात्वादिति भावः। तदुक्तं संविज्ञानबहुव्रीहिमप्युपपादयति। परो
नैयायिकः। पक्षतावच्छेदकेति। पर्वतो वक्रिमानिमवुमितो पर्वतत्वस्यापि विशेषणत्वादिति भावः। ननु प्रतियोगित्वस्य संबंधविधया भान
संभवेऽपि अभावता प्रकाशभावप्रत्यक्षस्माननुभवादभावप्रत्यक्षस्यानुपस्थितमेवाभावत्वं प्रकारोऽनायासास्वीकरणीयः। तथा च सा
मान्यथासिद्धमिचारः। यत्तत्तत्ताननुगमश्चेत्यत आह। वक्रितीति। ननु वक्रयुजापुंजे वक्रितश्रमात्तथाप्यकताग्रहत्वं तदधीनानुमितो वक्रिज्ञा

ति

नार्थेऽक्तकार्यकारणभाववता तामान्यलक्षणसंभवेऽपि वक्ष्यं तस्यापकत्वग्रहाधीनपर्वती यद्वक्ष्यतु मितौ न सा आयाति वक्ष्यं तस्यानजन्तत्वेनै
व सिद्धसाधना इत आह तद्वक्ष्यंति ननु विशिष्टवैशिष्ट्यबुद्धौ विशेषणा तावच्छेदकप्रकारकधियो हेतुत्वे दंडिमानित्यनुमितौ विशेषणा तावच्छे
दकीभूतप्रकृतदंडमानार्थसामान्यलक्षणस्या इत आह विशिष्टवैशिष्ट्येत्यादीति विशेषणा तावच्छेदकादीनां विशेषणा विशेष्यप्राप्ति
रुः तावच्छेदं डिमानित्याकारकं तावच्छेदं डिमानित्यापकताग्रहः शक्तिग्रहश्च तेन रूपेणानुमितौ शाब्दे च हेतु रित्यर्थः ननु युगपद्विशेष
णासन्निकर्षे सत्यपि क्रोदं न वेति संशयानंतरमजायमाने दंडो रक्त इति निश्चयानंतरं जायमाने रक्तदंडमानिति विलक्षणबोधनं यद्यतिरेकाभा
मवश्यं विशेषणा तावच्छेदकप्रकारनिश्चयस्य हेतुत्वं कल्पनीयमत आह तत्वेति विशेषणास्यैकस्याभावात् दंडिमानिति बुद्धौ दंडत्वे यत्किं न
चिदं उपकारकधीत्वेनैव हेतुत्वात् प्रकृतदंडप्रकारकज्ञानाभावेऽपि न ह्यतिरिक्तिभावः प्रत्यक्षस्य लण्वोक्तसंशयदशायंतथा विध्वयो धाभा
वाभनकार्यकारणभावकल्पनमित्याशयेन प्रत्यक्षेत्पुनः कार्यतावच्छेदकं तु विशिष्टवैशिष्ट्यबोधवमेवेति ध्येयं तेन दंडो रक्तो न वेति संशये रक्तो दंड एवैति
इत्यत्रोत्तरवाक्यार्थबोधं विनैव रक्तदंडोति विशिष्टवैशिष्ट्यशाब्दबोधायतिरिक्तिरिति निरस्तं विशेष्यज्ञानादीत्यादिना संबंधात्तानप्रसिद्धः एत राम
नमानाभावात् ननु घटत्वतामान्यलक्षणजन्यज्ञानेऽतीतानागतघटादेरपि विशेष्यत्वान्न ज्ञानस्य प्रागसंभवात् विशेष्यज्ञानं यमिवारीत्यतः २२

भ०
२१३

तियाद्यपि घटत्वप्रकारकज्ञानत्वेन प्रत्यासत्तितायां विवादः
[redacted] स्तथा पिघटत्वप्रकारकज्ञानोत्तरं निवृत्तघटप्रत्यक्षस्य फलस्य संप्रतिपत्तौ तत्प्रत्यासत्तिता घटत्वप्रकारकज्ञान
त्वेन घटत्वज्ञानेन वा स्मादित्यत्र नास्माकमाग्रह इति भावः । अत्र कश्चित् स्वप्नसदीश्वरज्ञानमेव विषयतया सर्वत्र प्रत्यासत्तिरनुघट
त्वपरत्वादीनां बहूनां तथा त्वेगौरवात् । तस्माच्च प्रकारकत्वा अथ प्रत्यक्षत्वं त्वा अथ विशेषकप्रत्यक्षत्वं वा । पनीतमानलौकिकप्रत्य
क्षसाधारणमेव कार्यतावच्छेदकमतो न विश्वगोचरनिर्विकल्पकोत्पादेन सर्वज्ञापत्रिः । न चोपनीतमानादिद्यावत्त्रिकतत्र द्यत्वादिस
वेशोकार्यकारणभावस्यानेत्पात्ता घवानवकाश इति । इत्थं वदन्तं शोऽप्यप्रकारकघटत्वोपनीतमानस्थले घटत्वस्याविशेष्यता तत्तस्य
त्यक्षोपपत्त्यर्थं ज्ञानः [redacted] ह्येव पिच्छीकार्येति । यदा वयदिन्द्रियजन्यतद्वर्त्मप्रकारकत्वा अथ वि
शेषकोपनीतिं जनयति । अतो न घटत्वादिसप्रकारकप्रत्यक्षकाले पदारीनां साक्षात्कारापत्तिः । न च रसत्वगंधवाद्युपस्थितोरसगंध इति च
छक्तानापत्तिः । न वदन्तं इत्याकारकप्रत्यक्षकाले घटत्वरूपेणैव विश्वविशेषकप्रत्यक्षरूपपत्तिः । सति दोषे दृष्टत्वात् । असति तु तस्यैव कारणस्य
भावात् । अतथा प्रमेयत्वादिना ज्ञानकाले विश्वविषयकघटत्वादिसप्रकारकप्रत्यक्षरूपतवापि दुर्वारत्वादि । तत्र साधीयः । विनिगमनाविहेण
पिविषयत्वादीनामाकाशाभावादीनां वा सत्तितायादुर्वारत्वात् । न वदन्तं ज्ञानेनापि समं विनिगमनाविरहः । तस्यान्वयान्तिरेकानुविधापितया हेतुत्वावश्यकत्वादिति वृत्तेन
धुमत्वाच्च देन । तद्वत्त्वेन धुमत्वसिद्धिः । धिकरणेनाऽसिद्धिर्धुमत्वाच्च

राम०
२१३

प्रकारकसामग्रीतदादिन्द्रियजन्य

आहतम्यतां चेति। निर्विकल्पकं। अज्ञातसामान्याश्रयेतत्ता सामान्यवैशिष्ट्यान्वगाहि। न चैवं सत्त्वसामान्यलक्षणाया विश्व
 गोचरनिर्विकल्पकजनने सर्वज्ञः स्यादत आह सार्वज्ञेति। यद्यप्येतादृशसार्वज्ञस्वीकारे रूतिविरहः। न च संशयानुपपत्तिः। इदं त्वा
 घवच्छेदेन घटत्वादिनिर्णयस्पर्षाद्येन वेत्त्यादिसंशयविरोधित्वात् तस्मत् संशयजनकादोषावशेन प्रतिबंधात्। तथा
 पिनि खिलजातं शोऽन्याप्रकारकति खिलजातिप्रकारकज्ञाना पत्तिः। सामग्री सत्वात्। न चैतदनुभवसिद्धमिति भावः। यन्नु घटत्व
 स्पेव घटत्ववृत्तिधर्माणां मपि निर्विकल्पकेन विषयीकरणात्। यद्यप्ये घटत्वावगाहनं तदा घटत्वे पितृवृत्तिधर्माविगाहनं मनो घटत्वा
 शोऽन्याप्रकारकज्ञाना संभव इति कथं सार्वज्ञापादनमिति तत्र घटत्वं शोऽन्याप्रकारकज्ञानं प्रति घटत्वं शोऽन्याप्रकारकज्ञानं स्पष्टे तौः
 संभवे न तादृशज्ञाना पत्तेः ब्रह्मणोऽपि दुर्वारत्वात्। अन्यथा जातिमान् घट इति प्रत्यक्षं न स्यात्। न स्याच्च योगिनामपि सार्वज्ञमिति हि
 क। तस्याः सामान्यलक्षणायाः जननकत्वे निर्विकल्पकजननकत्वे। तत एव पूर्वोक्तमिदं तारादेवातत्ता विशेषज्ञानं। ननु अप्रसिद्धं भूमे पि
 संशयो नानुपपन्नः। धर्मिज्ञानस्य संशयहेतुत्वाभावादत आह धर्मिज्ञानस्येति। संशय एवेति। विशेष्ये द्विषसन्निकर्षस्य प्रसरुहेतुत्वादि
 ति भावः। धर्मिज्ञानार्थधर्मिविषयता र्थसामान्यलक्षणा। ननु सामान्यलक्षणा विनाह। अविवादादिति। अविवादं रुपयति। तदर्थे
 धर्मिज्ञानावच्छेदकज्ञानादेवाज्ञातधर्मिणां संशयविषयता स्यात्तथा जज्ञानलक्षणा येनोपपत्तिरत आ ९

मसामान्यविशेषप्रमाणभावात्संशयस्य पक्षमितावच्छेदकतद्वद्विरूपेणातत्र धर्मिणि निर्माणः संशयविरोधी। अतएव धूमोवक्रिया
 प्योनवेति संशयंतद्धमत्वेन निर्णयो विरुद्धादि प्रकृतसंभावनाया अधर्मितावच्छेदकं प्रसिद्धरूपमित्रत्वं तद्वद्विरूपेणातत्र धर्मिण्यनिर्णया
 संभावनास्यारे त्वेव तदप्यभ्युपेयोपपादयति। प्रसिद्धेति। प्रसिद्धरूपमित्रं न रूपमिति ग्रहे संशयायोगादाह। रूपमित्रमिति। तद्वद्विरूपेणातत्र धर्मि
 वच्छेदेनैव विशेषस्यापि निर्णयमाह। इयं सादिवेति। तथाच प्रसिद्धरूपमित्रं इयं सादिवानरूपमित्यर्थः। तादात्म्यनरूपो कोटिकसंभाव
 नायां रूपमैरनिर्णयेनाधिकमुक्ता रूपत्वकोटिकसंभावनायां तत्संभावना निर्णये बाधकमाह रूपत्वेति। तस्याश्च संभावनायाः। ननु तदानीं
 संशयो न भवत्येवेत्यत आह। तदानीमिति। एतादृशविशेषदर्शनाकाले उक्तेति। रूपं वायुताभाक्याप्यनवेत्याकारेत्यर्थः। ननु संशयश्चेदनुभूयते
 तदा तत्कनकलोषप्रतिबंधा
 त्से संशयविषयीभूतधर्मीनपूर्वोक्तविशेषदर्शनानां विशेषाश्चेव कलबलात्कल्पत इत्यत आह। अतिरिक्तेति। गौरवेति। चाप्यत्र निर्णया
 भावमपेक्ष्य प्रसिद्धरूपातिरिक्तरूपं नवेत्यादिसंभावनाविरहसह कृततद्वधर्मिक्याप्तिनिर्णयाभावकारणात्तायां गौरवेणेत्यर्थः। प्रगल्भ
 मतमाहंति। यन्निति सा। सामान्यलक्षणात्तत्तत्तियोगि। सामान्याभावप्रतियोगीत्यर्थः। सामान्याभावभा नेकारणाभूतसकलप्रतियोगिज्ञा

केदेन तदभावनिर्णयस्य सामानाधिकरानेन संशयप्रत्यपि विरोधित्वादिति भावः। द्वितीये इति। धूमत्वसामानाधिकरणेन व्याप्तिनिश्चये
[redacted] धूमत्वसामानाधिकरणेन व्याप्तिनिश्चये वाधकाभावादिति भावः। ग्रहस्येतेवकारेण धूमत्वसा
मानाधिकरणेन व्याप्तिग्रहस्य अवच्छेदः तद्विरोधितया धूमत्वसामानाधिकरणेन व्याप्तिप्रसंगे विरोधितपासः। धूमत्वसामानाधिकर
णपेन व्याप्तिप्रसंगः। तथा च प्रतिदधूम एव धूमत्वेन व्याप्तिप्रसंग इति भावः। अत्र व्याप्तिमानविषयकतामात्रेण प्रतिबंधकत्वे। पृथिव्यादीनां।
पृथिवीरूपं वायुताभाव्याप्यं जलरूपं वायुताभाव्याप्यं तेजोरूपं वायुताभाव्याप्यं मित्पाकारेणेत्यर्थः। तत्र व्याप्तिग्रहविषयातिरिक्त
स्य धूमोत्तरस्य सत्वात् संदेहोपपादनेन व्याप्तिग्रहविषयेभ्यः पृथिवीजलतेजोरूपेभ्योऽप्युत्तरं नास्तीति कुत्र संदेहः स्यादिति म
वत्पुपुंम इति। अतिरिक्तसंभावनया। प्रतिदधूम्यातिरिक्तरूपेण न वेति संभावनया तथा गृहीतयोः प्रिकेधेवरूपेषु रूपं वायुताभाव्या
प्यं न वेति संशयः। न वेवे गृहीतया प्रिकेधेवरूपेषु एवैतौ रस्यत आह। विशेषत इति। विशेषतो घटत्वादिना विशेषदर्शने रूपताभावनिर्णयः।
अतिरिक्तोत्तरेति। अनुपस्थितातिरिक्तेत्यर्थः। सामान्यलक्षणारूपे स्थितिः। रूपं पार्थिवं वायुतैजसमिन्नं न वेत्येवं रूपेत्यर्थः। विशेषदर्शनात्।
पार्थिवं वायुतैजसमिन्नत्वाभावदर्शनात्। न पीति पार्थिवं वायुतैजसमिन्नं रूपं न वेत्याकारेत्यर्थः। विशेषतोपि निर्णयमाह। इत्यादप इति। इत्युक्त
दतिरिक्तो धूमो न वेति संभावनया धूमो वद्विभ्यमिचारी न वेति संशयः स्यात्तथा च कसामान्यलक्षणवता ३

म०
२१५

भावादिसाधारणात्तद्व्यतिरिक्तयोगिकाभावप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नप्रतिपक्षान्तेन हेतुताघटसामान्याभावस्तत्र द्वायानामभाव इति तत्प्रसङ्गे तत्र
द्वायानामभानेकारणमतो यावत्प्रतिपक्षान्तेन हेतुत्वं अर्थायातमेवेत्प्राशङ्कते न चेति । तदभावेति । तत्प्रतिपक्षयोगिकाभावेत्यर्थः । नवायं सिद्धांतोपी
त्याह ध्वंसेति । घटध्वंसो घटतत्त्वागभावतत्त्वेताभावानामभावः । घटध्वंसकाले घटो नास्ति घटप्रागभावो नास्ति घटस्य ताभावो नास्तीति बुद्धीनां घ
टध्वंसेनैवोपपादनात् । एवं घटप्रागभावो घटतत्त्वे सतत्त्वेताभावानामभावः । एवं घटस्य ताभावो घटतत्त्वागभावतत्त्वे सानामभावः । एकैकप्रतिपक्षो
गिज्ञानादेव गत्यत इत्यर्थः । ननु तन्मते ध्वंसप्रागभावयोस्तत्त्वेताभावेन सह विरोधाभावात्कथमेतदत आह । अनुपगमादिति । प्राचीनैरिति शे
षः । ननु स्वपरप्रकाशकयावन्नेजः संसर्गाभावो धकारो यावन्नेजो ज्ञानादेव गत्यते । यावन्नेजो ज्ञानं च सामान्यलक्षणां विना ते तितदर्थं सांगीकार्ये
त्यत आह । अंधकारत्विति तेजो विशेषेति । स्वपरप्रकाशकेत्यर्थः । सामान्याभावेति । ध्वंसप्रागभावाधिकारोपि सामान्याभावस्य प्राग्य
वस्थापितत्वादिति भावः । यावत्त्वमभावविशेषाणामाशङ्क्य निराकृतं । नाभावेति । प्रकृतेति । अधिकरागते जसो प्रागभावध्वंसानामसंभवादि
ति भावः । ननु यावद्विज्ञेनोभावैजमो यवहारस्तावंत एव तत्राधिकारपदार्थ इति किंच यावत्प्रतिपक्षो विशेषणमेवातद्यावयावन्नेजसो तत्र द्वायानाम
क्तिरेनाभाव एवो धकार इत्यत आह । अनुगमादिति । ननु अनुगतप्रत्ययोऽसिद्ध एवेत्यत आह । गोरवादिति । एकस्य सामान्याभावस्य धकारप्र २१५

ज्ञानार्थसामान्यं लक्षणाविषयीभूतसकलप्रतियोगिसंनिकर्षार्थं। नाद्यस्याहंनहीति। तवनेपापिकस्यमते। सामान्यलक्षणायाज्ञेयत्वादि
नाननुतत्रलोकिप्रत्यक्षेतकारणमतआह। इदंवादिनेति। नवभावप्रकारकलोकिप्रत्यक्षेतकारणमतआह। सामान्यभावाच्चेति। ननुतत्रप्रतियोगिकाभावमेवे
इदं। तथाचतत्प्रकारकभानेकप्रतियोगिधियोद्यभिचारइत्यतआह। तएवेति। पतएवतेजोभावत्वेनेदं किं तुस्वरूपेण
तत्रभावयक्तिज्ञानविशेषोवाऽतएवेत्यर्थः। तमोभिन्नइदंत्वेनभानेविवादात्रमसीतिपक्षं। तदयोगात्। अभावत्वसंशयायोगात्। ननुभू
तलेघटत्वप्रमकालेघटोनास्तीतिबुद्धनुत्पत्तावपिघटत्वस्यावच्छेदकत्वानवगाहिनः घटप्रतियोगिताकोऽभावइत्याकारस्यनेत्याकारस्यानु
भवस्यवाप्रापन्निरतइंदियसंबद्धविशेषणातायाः। कार्यतावच्छेदकतत्त्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिप्रकारकाभावप्रत्यक्षत्वं। इदं
त्वप्रकारकाभावप्रत्यक्षत्वेनानेव। तथाचघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नप्रतिघटत्वरूपेणघटज्ञानकारणमित्येवपप्येव
सितानवात्रयभिचारइत्यतआहप्रतियोगीति। तज्ज्ञानमभावभानं। विशिष्टवैशिष्ट्येति। घटत्वविशिष्टवैशिष्ट्येघटत्वप्रकारकज्ञानकारणतेननिर्विक
ल्पकोत्रविशिष्टवैशिष्ट्यबोधनिरासः। ननुतघटविषयत्वमध्यपेक्षितं कुतोयावद्वहविषयत्वमितिभावः। द्वितीयेताहसकलेति। तस्सामान्याभा
वभानस्य। पूर्वोक्तकारणतावच्छेदकेघटविषयत्वस्यनिवेशनेअपुपेत्ताह। प्रतियोगिज्ञानस्येति। ननुतद्वदस्यविशिष्टाभावद्वित्वावच्छिन्नाभा

५० तत्तु नवविंशत्यो गोपनीतविशेष्यकज्ञानजननेतेषामसामर्थ्यात्तानप्रनसा ॥ तत्र सामग्र्यायं जकलोपवर्गानविरोधात् तथा पिघट
२१६ विशेषणक प्रागभावविशेष्यकप्रत्यक्षमेवानेनोक्तमित्येधेयं प्राचीनाः तत्प्रत्यक्षकालीनध्वंसप्रतियोगिकालवर्तिनस्तत्प्रतियोगिनस्त
दशप्रत्यक्षविषयप्रागभावप्रतियोगिनः ॥ ननु प्राचीना एव प्रतियोगित्वेन भासंतामत्र आह तत्प्रतियोगित्वेति स्मृतं चेति विशिष्टबुद्धिप्रतिवि
शेषणाधियो हेतुत्वाभिप्रायेण ॥ इतरथा तु सामान्यलक्षणैव प्रागभावप्रत्यक्षैः नागतघटस्य भानसंभव इति ध्येयं ॥ ते अनागतघटे प्रागभाव मत्
प्रत्यक्षं कालादिघटितसामग्रीयं जकले मानाभावात्तद्वरमेति ॥ असत्तत्त्वमकारणाभावदशायां त्वत्वेण सामग्रीत्वेनाया प्रत्यक्षेण प्रागभाव्या
प्यत्वेन गृहीताया इति कपालादाविति शेषः ॥ अन्यथा इहेतुनी कपाले घटप्रागभाव इति नियताधिकरणप्रत्यक्षानुदयात् ॥ तथा च प्रत्यक्षधर्मतात्ता
नमपि संपादितमिति ॥ तथा त्वं यं जकलं तद्धेतुकाया प्यवज्ञानहेतुका ॥ ननु समाने विषये लौकिकसामग्र्यावलवत्वात्प्रत्यक्षमेव स्यादतः प्रत्यक्ष
सामग्र्याभावमाह तावकालमिति व्याख्यानं कालपर्यन्तं ॥ असत्त्वेनेति ॥ लौकिकप्रत्यक्षे विषयस्यापि हेतुत्वात् लौकिकप्रत्यक्षसामग्र्यास्तसर्वाप
रुपादुबलतादिति भावः ॥ तद्वद्वेदेत्येवकारेण कारणकलापघटितप्रागभावव्याप्य बुद्धेर्यवच्छेदः ॥ नचैकैकपालद्वयसंयोगादिरूपतत्कारणं राम
नाकपालसं २१६

तीतिवि प्रयत्न-कल्पनमपेक्षयावदभावेतकल्पनेगौरवादिपर्यः। ननु यावदभावग्राहकसामग्रीसत्त्वेयावदभावेतत्प्रतीतिविषयत्वमावश्यक
मत आहतेजोविशेषत्वेति। अतएताभावग्रहेयधिकरागातेजसां ध्वंसप्रागभावग्रहेचतदधिकरागावसन्नततेजोवक्त्रीनांतद्यत्किंत्वेनग्रहस्याश
कत्वादिति। नवत्वंताभावग्रहे तदधिकरागावत्तिजेजस्तादिनाग्रहः संभवतिप्रागभावध्वंसग्रहेचतेजस्त्वेनतत्कालावच्छेदेनतदधिकरागावत्तिजेज
स्त्वेनवाप्रतियोगिज्ञानेसंभवति। नचैद्विषयसंबन्धविशेषणतायास्तत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाभावप्रत्यक्षत्वमेवकायितावच्छेदकमतः कथंते
जस्तादिप्रकारकज्ञानायागभावाद्विप्रत्यक्षमितिवाच्यं। अतएताभावेद्विषयसंबन्धविशेषणतायाएवतथात्वात्। अतएवेदानींघटध्वंसइत्यतिप्रसक्त
घटत्वावच्छेदेनैवतद्घटध्वंसप्रत्यक्षं सर्वानुभवसिद्धमत आहतेजः सामग्रीइति। तेजःप्रागभावस्यतेजः सामग्रीयंग्यत्वादंधकारप्रत्यक्षकाले
चतेजसउत्पत्तेरनावश्यकत्वादितिभावः। ननुमात्तयावत्प्रतियोगिज्ञानमभावप्रत्यक्षकारणंतथापिप्रागभावप्रत्यक्षज्ञातुरोधेन सामान्यलक्षणा
आयास्यति। तत्रानागतघटस्यैवप्रतियोगित्वेनतज्ज्ञानस्यान्यथासंभवादित्याशंक्यविशिष्टवैशिष्ट्यबोधमप्यादिनातिशेत्तइतिक्रमेणोक्तसमाध
ने। प्रागभावेति। घटत्वादीति। इदंचातिप्रसक्तघटत्वावच्छेदेनापिप्रागभावस्यप्रत्यक्षमिति। दुक्तदिशावगतयो। ननुअनागतगोचरप्रागभावप्र
त्यक्षः अनागतघटत्वसन्निकर्षविनानस्यादत्तत्वज्ञानरूपसन्निकर्षार्थमेवसामान्यलक्षणाशंकते। अथेति। घटोमविष्यतीति। यद्यपीदं

६५

रूपेणोपार्जनं कालस्तदुतिश्रगभावः

त्वान्नोक्तं। देशविशेषस्य कालविशेषस्य बोधोऽत्रिंशतिश्रव्ये बाधकमाह। नचेति। अत्र भवनरूपदेशोत्पत्तेश्च कालोत्पत्तेर्व

नं.
३२६

यापकमिति। यत्र धूमसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वेन तदभावज्ञानं वक्रौ धूमेव पर्वत इति धूमसमानाधिकरणाभावप्रतियो
गित्वावच्छिन्नाभावस्याखंडस्याज्ञानादनुमितिर्न स्यादित्यर्थः। मीमांसकेति। अयमालोको धूमेवेत्याहो वक्रियाप्यवानित्यादिशाब्दपरामर्शस्थले
वानुमित्यभावापत्तिरित्यादि मीमांसकमतस्य स्पष्टतयापि सत्तादिति। ननु स्वर्गकामोऽप्येवमेवेत्यनेन तत्र स्वर्गाद्यवहितपूर्वत्वसमानाधिकरणात्पंताभा
वप्रतियोगित्वावच्छिन्नाभावरूपव्यापकताघटितस्वर्गकारणतायाः कथं यागे बोधः। गंगास्नानादितोपि स्वर्गसंभवेन द्युमिवारात्तादृशव्याप
कतायायागे बाधात्। विजातीयस्वर्गाद्यवहितपूर्वत्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वावच्छिन्नाभावस्यावेजात्यानुपस्थितौ दुर्ग्रहत्वादतः क
थं तत्रावयवबोध इत्यत आह। स्वर्गकाम इति। तत्र हि यागाधिकरणकालोत्तरत्वद्वयाह त्रित्वरूपं यागसाध्यत्वं स्वर्गस्वर्गत्वसमानाधिकरणेन
भासते तत्र च यैः पदार्थागलाभः अधिकरणकालोत्तरत्ववति अन्यह त्रित्वे भावेऽष्टे च विधिप्रत्ययस्य शक्तिः। अत्र यवलाघ्यागाधिकरणका
लोत्तरत्वद्वयाह त्रित्वे को याग इति विशिष्टवाक्यार्थधीः। अनन्यथा सिद्धत्वं तु प्रहृतितात्पर्यकत्वग्रहादुत्तरकालगम्यमेत एव साध्येष्टकत्वं विधि
प्रत्ययार्थस्त्वज्ञानमेव प्रवर्त्तकमिति। केचित्तु पूर्ववत्त्रित्वमात्रं विधिप्रत्ययार्थः। अनन्यथा सिद्धत्वं नित्यमोशस्यापि उत्तरकाले प्रहृतितात्पर्य
कत्वग्रहेणैवैजापकल्पनपाकल्पनीयत्वात्। स्वरूपसंबन्धरूपसाधनत्वपक्षे तु तदेवैषीयत्वेन शक्यं तत्त्वतादृशानन्यथा सिद्धनियतपूर्व

जि

जि

वाञ्

राम

३२६

मूलार्थः॥ ननु यो यो धूमवान् बद्धिमान् स्यात् कारो ह्यहं स्यैव बद्धिमान् स्यात् तत्राह न स्यात् चेति। अति स्फुटत्वमिति। वद्धि
 विशेषकत्वापकत्वज्ञानेन वद्धि विशेषका व्यापकत्वज्ञानस्य प्रतिबंधकताया अति स्फुटत्वादिति। साध्याभाववद्बद्धित्व
 ज्ञानस्य साध्याभावान्नगाहितया व्यापकत्वज्ञानेन प्रतिबंधकत्वमित्यस्वरसोवदंतीत्यनेन सूचितः। प्राधिकत्वमेव दर्शयति। क्व विदित्यादिना न
 नुसाधेन्द्रियसंनिकर्षे पक्षे साध्यप्रत्यक्षस्यावश्यकं वक्तव्यमनुमिति रत आह। पक्षेति। यदुभयेति। हं पुरुषो भयवैशिष्ट्यज्ञानं अधिकरणा
 भावो भयवैशिष्ट्यज्ञानं च न दंडादेरभावस्य च विशिष्टबुद्धौ हेतुमिति नयमिति वाः। अनुमितौ तु सर्वत्र व्यापकस्य भयवैशिष्ट्या गाहितत्वं मेव जनकम
 तः पर्वतस्य तत्र विशेषणत्वे अनुमितौ विशेष्यतया भावनेन स्यादित्यर्थः। तत्र ज्ञाने। वद्धि व्याप्य धूमवत्पर्वतगच्छदेश इति ज्ञाने देशविशेषणत्वा
 पि पर्वतस्यानुमितौ विशेष्यत्वात्। तत्रैकतरोपसर्जनस्येति। पर्वते वद्धि व्याप्य इति ज्ञाने व्याप्ये परंपरया उपसर्जनस्यापि वदः पर्वते वद्धि स्य
 नुमितौ विशेष्यत्वात्। अन्यतरस्मेति। प्राधास्येन। विशेष्यत्वेन। मानाभावादिति। उक्त्यात्रे प्रयोजकत्वादिति भावः। मिति। संयोगेन प
 र्धर्मस्य रासभादेर्वद्धि मदन्यस्मिन्नपि सत्वेन परसंयुक्तसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वस्य वदो सत्वादित्यर्थः। अतिप्रसक्तमिति। यत्किं
 चित्तादृशाभावप्रतियोगित्वयक्तेभावस्य सत्यद्विधर्मो वद्धि तदादृशप्रतियोगिभावस्यापि वद्धम वाचकैरित्यादि साधारणपादित्यर्थः। अ

अध्यांत

2064